

ISTORINIAI LEIDINIAI OKUPUOTOJE LIETUVOJE

(1963-1973 MET LAIKOTARPIO APŽVALGA)

Šio pranešimo r muose bandysime patiekti sovietin je Lietuvoje išleist , Lietuvos istorij lie ian i , leidini bendresnius vertinimus, pagrindin d mes skiriant paskutiniame dešimtmetyje pasirodžiusioms knygoms bei straipsniams. Nebandysime ia išsemti nei vis prieinam bibliografini šaltini medžiagos, nei patiekti pilnos šiuo laikotarpiu pasirodžiusi leidini bibliografijos — tam atlikti nei laiko nei vietos neužtekt . Apsiribosime bendra apžvalga to, kam Lietuvos istorijos srityje per pastar j dešimtmet buvo kreipiama daugiausia d mesio. Pažvelgsime mokslines paj gas t darb atlikusias, ir bandysime vertinti kiek ir kuriuose laikotarpiuose bei koki istorini problem sprendime buvo daugiausia — iš m s vakarietiško taško ži rint — atsiekta.

Ši apžvalgin ir chronologiniu poži riu žymiai apribot pri - jim prie temos palengvina jau turimos išleistos studijos bei bibliografiniai leidiniai, kaip profesoriaus Z. Ivinskio paskaita-straipsnis, kuri pla iai ir išsamiai lie ia ir vertina iki 1964 met sovietin je Lietuvoje pasirodžiusius leidinius ¹. Be šios svarbios studijos sovietin s Lietuvos istorik atsiekimai — bent iš bibliografin s ir istoriografin s pus s — yra pakankamai nušvie iami M. Ju o straipsnyje ², taipogi ir A. Gaigalait s su E. Grišk nait e straipsnyje ³, bei LTSR Moksl Akademijos Centrin s Bibliotekos 1969 met leidinyje, kuriame vien tik 1940-1965 metams Lietuvos istorijos bibliografijoje yra nurodytos 5.456 knyg ir straipsni pozicijos ⁴. Pagaliau, MA Istorijos Instituto 1972 metais prad tas leisti *Lietuvos Istorijos Metrašči s* savo 1971, 1972 ir 1973 met tomuose taip

¹ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija nauj šaltini ir pokario tyrin jim šviesoje*, L. K. M. A. *Suvažiavimo darbai*, V (1964), 523-599 psl.

² M. Ju as, *Istorijos institutas*, LTSR MA, (= Lietuvos TSR Moksl Akademija) XXV, Vilnius 1967, 390-409 psl.

³ A. J. Gaigalait ir E. V. Grišk nait , *Istori eskaja nauka Sovetsknoj Litvy*, žr. *Voprosy Istorii*, 1971 m. 6 nr., 31-40 psl.

⁴ LTSR MA Centrin Biblioteka ir Istorijos Institutas, *Lietuvos TSR istorijos bibliografija 1940-1965*, Vilnius 1969, 709 psl.

pat patiekia daug verting žini apie naujausius, Lietuvos istorijos moksl lie ian ius, monografinius veikalus, pasirodžiusius po 1966 met , ir duoda j bibliografinius duomenis.

Viršmin tieji šaltiniai, juos kartu pa mus, leidžia mums susidaryti gan piln vaizd Lietuvos istorijos temas traktuojan i darb , tiek pasirodžiusi ankstyvesniame 1945-1963 met laikotarpyje, tiek ir pastaraisiais metais išspausdint .

Pažvelgus ši leidini visum , galima tvirtinti kad paskutiniame dešimtmetyje ypa pagaus jo skai ius darb vienu ar kitu b du lie ian i Lietuvos istorij . Tai pastebima ir monografinio pob džio leidini , ir parinkt šaltini bei rašt -prisiminim rinkini ir mokslini straipsni kategorijose. Mano turimais apytikriais duomenimis vien paskutiniame dešimtmetyje išspausdinta virš 270 Lietuvos istorij lie ian i knyg ir virš 450 mokslini straipsni , gvildenan i vairias Lietuvos istorijos temas ir pasirodžiusi vien tik pla iau žinomuose, svarbesniuose moksliniuose žurnaluose bei straipsni rinkiniuose.

Viena pagrindini priežas i šiam leidini pagaus jimui paaiškinti, atrodo, yra tam tikras pastebimas palengv jimas, arba kontrol s atpalaidavimas, egzistuojan i istorini šaltini bei archyvin s medžiagos panaudojime. Suvaržymas pri jimo prie istorin s medžiagos prieš 1956 metus liet ne tiktai v liausi Lietuvos istorijos laikotarp , bet taip pat ir ankstyvesniusius XIV-XIX šimtme ius. Pastaruoju metu ne tik senesn bet taip pat ir naujesn archyvin medžiaga yra žymiai laisviau traktuojama. Tu nenoriu pasakyti kad šiuolaikin s istorin s interpretacijos sovietin je Lietuvoje yra žymiai pasikeitusios — to b t per daug laukti iš dabartin s sovietin s sistemos. Istorin s interpretacijos yra ir toliau ideologiškai « standartin s », ta iau ideologiniai r mai, bent fakt ir statistini duomen perteikimui, tapo šiek tiek platesni bei laisvesni; j reikalaujamos užuominos pasidar mažiau ak r žian ios bei su istorine realybe apsilenkian ios. Šiuose ideologiniuose r muose parašyti veikalai, ir ypa juose randami istoriniai faktai bei duomenys, iš vakarietiško taško ži rint, jau leidžia prieti prie alternatyvini interpretacij . Šis « ger j pus » persilaužimas tuoj pat krinta akis ypa lyginant pastar j met darbus su prieš 1956 metus išspausdintais Lietuvos istorij lie ian iais leidiniais, ir, mano nuomone, yra viena iš svarbesni priežas i paaiškinan i leidini istorijos srityje pagaus jim .

Be to, kaip turimi duomenys aiškiai rodo, paskutiniame dešimtmetyje Lietuvoje yra smarkiai išaug s geriau kvalifikuot žmoni skai ius, dirban i istorijos mokslo srityje. Pavyzdžiui, pirmieji du mokslininkai gijo istorijos mokslo daktro laipsn

Lietuvoje tiktai 1963 metais. Iki 1970 met istorijos mokslo daktaro laipsn turin i asmen skai ius Lietuvoje pasiek devynis ir 1972 metais pakilo iki dešimties⁵. Gi istorijos mokslo kandidat skai ius — pastarieji savo kvalifikaciniu lygiu visai nedaug skiriasi nuo amerikonišk Ph. D. — pakilo nuo 37 asmen 1960 metais iki 65 istorijos mokslo kandidato laipsn turin i 1965 metais, ir pasiek 119 asmen 1972 metais⁶. Istorijos mokslo daktar skai ius padid jimas paskutiniame dešimtmetyje sovietinei Lietuvai buvo labai svarbus ir tuo, kad tai palengvino lietuviams studentams aukštesni mokslo laipsni sigijimo proced r . Turint kvalifikuot žmoni Lietuvoje nebereik jo taip dažnai prašyti nelietuvi istorijos mokslinink egzaminavimo komisijoms, arba važiuoti Maskvos ar Leningrado universitetus aukštesnio mokslinio laipsnio sigyti.

Šiuo metu Lietuvos aukštosiose mokyklose bei moksliniuose instituteuose yra apie 20-30 student kasmet siekian i aukštesni mokslini laipsni Lietuvos istorijos srityje⁷. Kartu su pagalbinu moksliniu personalu 1960 metais sovietin je Lietuvoje buvo 237 istorijos mokslo darbuotojai, 1965 metais — 249, o 1972 met gale jau 405 : j tarpe dešimt su istorijos mokslo daktaro ir 119 su istorijos mokslo kandidato laipsniais⁸. domu, kad beveik visi lietuviai istorikai, išskyrus gal kokius du ar tris, savo išleistuose darbuose nagrin jo Lietuvos istorijos, o ne platesnes visuotin istorij lie ian ias problemas. Atrodo, kad praktikoje tarp Lietuvos istorik yra gan pliai paplitusi paži ra, skambanti maždaug taip : « m s maža tauta — m s pa i mažai — tegul tad didesnieji visuotin istorij lie ian iais klausimais tesir pina, o mes savuosius tyrin kim ».

Istorini tyrin jim darbas daugiausia vedamas Moksl Akademijos Istorijos Institute, kuriame 1970 metais dirbo 53 moksliniai bendradarbiai, iš j šeši su istorijos daktaro ir 30 su istorijos mokslo kandidato laipsniais ⁹. Visi jie didesn savo laiko bei energijos dal gal jo pašv sti moksliniams tyrin jimams, nes šiame institute dirbantiems formalaus studentams d stymo kr vio ne-

⁵ LTSR Centrin Statistikos Valdyba, *Lietuvos TSR ekonomika ir kult ra 1973 metais; Statistikos metraštis*, Vilnius 1974, psl. 57.

⁶ Ten pat.

⁷ 1968 m. pabaigoje j buvo 19 (CSU Litovskoj SSR, *Ekonomika i kult ra Litovskoj SSR v 1968 godu*, Vilnius 1969, 352 psl.); 1971 m. pabaigoje 29 (CSU Litovskoj SSR, *Ekonomika i kult ra Litovskoj SSR ; Statisti eskij ežegodnik*, Vilnius 1972, 464 psl.); ir 1973 m. pabaigoje buvo 23 aspirantai, žr. Lietuvos TSR ekonomika ir kult ra 1973 metais, 59 psl.

⁸ LTSR CSV, Lietuvos TSR ekonomika ir kult ra 1973 metais, 56-57 psl.

⁹ LTSR Moksl Akademiija, Darbai, A serija, 3 (37) nr. 1971 m. 156 psl.

buvo. Taip pat tam tikras tyrin jimo darbas vairiose Lietuvos istorijos srityse buvo atliekamas ir istorijos katedrose, esaniose Vilniaus, Kauno, bei kit miest aukštosiose mokyklose, nors šiose institucijose mokslinis darbas buvo daugiau s lygojamas didesni sunkum , surišt su gan dideliu studentams d stymo kr - viu bei kitomis akademin mis pareigomis.

Tarpe institucij puosel jan i tarp kita ko ir istorines temas, lie ian ias naujausi j laik — po 1940 met — Lietuvos istorij , reikt pamin ti ir Komunist Partijos Istorijos Institut , su apie 20 mokslini darbuotoj ¹⁰. Jo leidiniuose, archyvin s medžiagos atviresnio naudojimo pas koje, pro ideologin s propagandos nuos d sluoksn prasimušus, galima rasti gan tinai verting , Lietuvos naujausi j laik — ypa po 1944 sovietin s reokupacijos — nagrin jimui svarbi fakt bei duomen grynuoli . Tad atidžiau pažvelgus, šio instituto publikacij , bent jau pasirodžiusi paskutiniame dešimtmetyje, ir iš vakarietiško taško ži rint, nebegalima nebevertinti ir jas iš kalno visiškai atmesti.

Taigi, istorijos klausimams nagrin ti Lietuvoje yra sutelktos gan žymios paj gos, kurios šiuo metu susidaro iš apie 150 kvalifikuot mokslinink . Visi jie tiesiogiai tuo darbu ir užsiima. Prie šio skai iaus gal b t reikt priskaityti maždaug kita tiek Lietuvoje esan i lietuvi literat ros, etnografijos, archeologijos, ekonomikos, filosofijos bei kit , istorijos mokslui gimining moksl specialist , kurie kad ir netiesiogiai, savo straipsniais, knygomis, bei vairi rašt , rinkini , šaltini sisteminimu bei redagavimu prisideda prie Lietuvos istorijos problem nagrin jimo ir j nušvietimo. Kaip jau min ta, j darbams geresn dirv paruoš archyvin s medžiagos vis did jantis prieinamumas, galimyb j tiksliau aprašyti ir sukatalogizuoti. Taip pat, atrodo, kad pastaruoju laiku pastebimos ger jan ios s lygos ši surinkt ir susistemint medžiag išleisti. Leidimo darbas atliekamas leidyklose *Mintis*, *Vaga*, *šviesa*, ir visai neseniai prad jusioje veikti leidykloje *Mokslas*. Didelis darb skai ius pasirodo istoriniams straipsniams leisti skirtoje mokslin je periodikoje, besiple ian ioje ir savo leidini skai iumi ir j apimtimi.

Iš kitos pus s, reikia neužmiršti ir žymi kli i , tebetrukdan i istorijos mokslo pažang bei dar greitesn istorini leidim skai iaus augim . Tarpe j , pirmoje vietoje, pamin sime nuola-

¹⁰ *LKP Istorijos klausimai*, 15 tomas, Vilnius 1974, 24 psl. Instituto veikl 1948-1973 met laikotarpyje apžvelgia jos ilgametis direktorius R. Šarmaitis, *Partijos istorijos moksliniai tyrimai Taryb Lietuvoje*, žr. *LKP Istorijos klausimai*, 15 tomas, 17-27 psl.

tin komunist partijos kontrol , ištekan i ir iš Maskvos ir iš vietini jos funkcionieri pus s, s lygojan i siaurus ideologinius r mus istorini koncepcij bei jos metodologijos srityse, teleidžian i vien tik šablonin prie istorini klausim pri jim , vien tik etalonin domi bei verting tem bei laikotarpi traktavim . Šie aprobacinio pob džio varžymai, žinoma, su laiku kei iasi — pavyzdžiui, jie yra žymiai mažesni šiuo metu, palyginus juos su prieš 1956 metus egzistavusiais — ta iau j nuolatinis priklausomumas nuo pagrindin s Soviet S jungos ideologin s konjunkt - ros, istorijos mokslo vystym si Lietuvoje ir toliau aiškiai varžo.

Be ideologini varžt Lietuvos istorijos mokslo visuotinei pažangai trukdo ir labai netolygus mokslini paj g pasiskirstymas Lietuvos istorij lie ian i tem bei jai svarbi laikotarpi nagrin jime. Pastebimas vis did jantis ir taip jau labai žymus mokslinio d mesio bei energijos koncentravimas naujosios (XX amžiaus) ir pa ios naujausios (po 1940 met) Lietuvos istorijos temoms tyrin ti. Apie šio reiškinio priežastis bei jo ilgalaikes pas - kas teks dar pla iau pasisakyti kiek v liau.

Pagaliau tre ioji žymi kli tis yra istoriniams veikalams leisti finansini l š apribojimai, bei papras iausi spausdinimui reikaling priemoni , kaip antai spaustuvinio popieriaus tr kumai, neleidži jau pilnai spaudai paruoštiems darbams greitai ir savalakiškai iš leidykl pasirodyti. Kaip žinoma, Lietuvoje yra žymiai daugiau parašyt , spaudai paruošt veikal nei j leidžiama spausdinti. Viena tik aišku, kad siauresn s finansin s, ir platesn s ideologin s kontrol s manifestacijos yra taip arti viena kitos susijusios, kad dabartin se s lygose yra labai sunku j veikos priežastingum bet kuriam leidiniui iš anksto nustatyti.

Bendroje išvadoje reikia pripažinti kad, neži rint viršmin tus apribojimus, per paskutin dešimtmet Lietuvos istorijos srityje yra daug atsiekta—išleista gan gražus skai ius istorini leidini : straipsni , monografij bei rašt rinktiniai .

Visus Lietuvos istorijos laikotarpius bei temas lie iantys straipsniai, daugumoje lietuvi kalba, pasirod sekan iuose septyniuose Lietuvoje leidžiamuose periodiniuose leidiniuose. Tarpe ši leidini , pamin tin d l j reguliaraus verting , Lietuvos praeit nušvie ian i , straipsni spausdinimo yra sovietin s Lietuvos Mokslo Akademijos *Darb* , A serija, kuri nuo 1957 met pasirodo — dviej , nuo 1966 met — trij , ir nuo 1972 met keturi s siuvini metus apimtimi. Be to, Lietuvos Aukšt j Mokykl *Darbuose* yra leidžiamos atskiros, nuo 1958 met *Istorijos*, nuo 1961 met *Ekonomikos* bei *Teis* s serijos, nuo vieno iki trij s siuvini metus apimtimi,

kuriuose taip pat galima rasti verting istorine tematika straipsni . Prie viršmin t j reikt prijungti ir Lietuvos Aukšt j Mokykl nuo 1968 met leidžiam žurnal *Problemos*, dviej s siuvinii apimties kasmet, kuriuose kartas nuo karto randame Lietuvos kult rin bei intelektualin istorij lie ian i straipsni . Taip pat pamin tinas ir nuo 1959 metu pasirod s *LKP Istorijos Klausim* kasmetinis leidinys, kurio iki 1974 met yra pasirod šešiolika s siuvinii . Jis, mano nuomone, yra vertas mokslinio d mesio ne savo interpretacijomis, bet savo naujausiosios (po 1944 met) Lietuvos istorijos archyvin s medžiagos fakt pristatymu. Neperse niai, 1971 metais, Lietuvoje buvo prad tas leisti naujas ir svarbus periodinis leidinys, kurio iki šiol yra pasirod trys tomiai. Tai MA Istorijos Instituto leidžiamas kasmetinis *Lietuvos Istorijos Metraštis*, 200-300 puslapi apimties, knygos formato leidinys, su straipsniais ir bibliografini mis nuorodomis, lie ian iomis vien tik Lietuvos istorijos klausimus.

Sovietin s Lietuvos istoriku darbu, lie ian iu Lietuvos istorij ir parašyt rus kalba, galima neretai užtikti ir Soviet S - jungos mokslin je periodikoje, kaip antai žurnaluose *Voprosy Istorii*, *Istorija SSSR* bei *Voprosy Istorii KPSS*. Re iau j randame tokiuose leidiniuose kaip Leningrado universiteto *Vestnik — Serija Istorii*, arba Maskvos universiteto *Vestnik — Serija Istorii*, arba ir *Istori eskie Zapiski*.

Kalbant apie straipsnius, ia reikt pamin ti ir tuos, kurie yra spausdinami lietuvi kalba ir neperiodiniuose straipsni rinkiniuose, kaip antai vertingame *Iš Lietuvi Kult ros Istorijos* rinkinyje, kurio iki 1973 met pasirod , bene septyni tomiai, ir kuriame be straipsni kartais dedamos ir monografinio ilgio studijos.

Išspausdint straipsni tematika bei juose nagrin t tem periodizavimas akivaizdžiai rodo labai stipr mokslin d mes kreipiam ypatingai dvidešimtojo amžiaus Lietuvos istorij . Pažvelg beveik 500 suregistruot straipsni temas, randame, kad šio šimtme io Lietuvos istorij lie ian ias temas nagrin ja virš trij penktadali vis straipsni , ir kad tik mažiau kaip du penktadaliai skirta visiems kitiems Lietuvos istorijos laikotarpiais. Šios proporcijos aiškiai parodo, kad naujausiame Lietuvos istorijos laikotarpyje tikrai «devyni vilkai vien bit piauna », tuo tarpu kai ankstyvesnieji Lietuvos istorijos laikotarpiai dirvonuoja, ir juo ankstyvesni, juo daugiau.

Panašus reiškinys pastebimas ir išspausdint monografij tarpe. Ir ia mokslinio d mesio centre yra naujesnieji laikai, devynioliktojo ar dvidešimtojo amžiaus Lietuvos istorijos prob-

lemos. Senov s ir viduramži Lietuvos istorijai nagrin ti skirt veikal tarpe pažym tini darbai lie ia baudžiavos vedim Lietuvoje¹¹, baudžiavos s lygas bei jos panaikinim ¹², Lietuvos valstybingum bei jos užsieni politik prieš Liublino unij ¹³. Prie ši prid jus por Lietuvos materialin s bei dvasin s kult ros apraiškas nagrin jan i veikal , kaip antai, Lietuvos pilis¹⁴, Lietuvos popieri ¹⁵, ir Vilniaus miesto istorij ¹⁶, jau b sime š ankstyvesn s Lietuvos istorijos klausimus nušvie iant monografini veikal aruo d beveik ir iššlav . Beje, reikt ia pamin ti ir Lietuvos ankstyvesni laik istorijai vertingas, jai giminingose archeologijos bei etnografijos šakose išleistas R. Kulikauskien s ir P. Dundulien s studijas¹⁷.

Tarpe tyrin jim , pašv st nagrin ti XVIII-XIX amži laikotarp , randame išleista kiek daugiau pažym tin darb , ypa lie ian i XIX amžiaus ekonomines apraiškas, kaip pavyzdžiui, Lietuvos pramon s vystym si (rus kalba)¹⁸, žem s kio, valstie i , bei darbininkijos problemas¹⁹. Kult rini institucij bei XIX amžiaus intelektualini srovi nagrin jimui yra paskirtos kelios vertingos monografijos²⁰. Be j , išskirtinai dar pamin tinos VI.

¹¹ Pavyzdžiui, J. Jur ginis, *Baudžiavos sigal jimas Lietuvoje*, Vilnius 1962.

¹² Pavyzdžiui, M. Ju as, *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius 1972.

¹³ B. Dundul is, *Lietuvos kova d l valstybinio savarankiškumo XV amžiuje*, Vilnius 1968 ; B. Dundul is, *Lietuvos užsienio politika XVI amžiuje*, Vilnius 1971.

¹⁴ LTSR MA, Istorijos Institutas, *Lietuvos pily s*, Vilnius 1971. Plg. ir J. Jur ginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius 1965.

¹⁵ E. Laucevi ius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII amžiais*, I-II t., Vilnius 1967.

¹⁶ LTSR MA, Istorijos Institutas, *Vilniaus miesto istorija*, I tomas, Vilnius 1968.

¹⁷ R. Volkait -Kulikauskien , *Lietuviai IX-XII amžiais*, Vilnius 1970; P. Dundul ien , *Žemdirbyst Lietuvoje*, Vilnius 1963 ; Plg. ir R. Rimantien , *Pirmieji Lietuvos gyventojai*, Vilnius 1972.

¹⁸ V. Mer kys, *Razvitie promyšlennosti i formirovanie proletariata Litvy v XIX v.*, Vilnius 1969.

¹⁹ Pvz., R. Mar nas, *Šiauli ekonomijos valstie i sukilimas 1769 m.*, Vilnius 1969 A. Tyla, *1905 met revoliucija Lietuvos kaime*, Vilnius 1968 ; E. Grišk nait , *Darbinink jud jimas Lietuvoje 1895-1914*, Vilnius 1971, bei išnašose Nr. 12 ir Nr. 18 aukš iau min ti veikalai.

²⁰ Pavyzdžiui, B. Genzel is, *Šviet jai ir j id jos Lietuvoje* (XIX a.), Vilnius 1972 ; A. Gu as, *Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pab. - XX a. pr.)*, Vilnius 1968 ; M. Lukšien , *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pus je*, Kaunas 1970; V. Maknys, *Lietuvi teatro raidos bruožai*, I tomas, Vilnius 1972 ; R. V bra, *Lietuvos katalik dvasininkija ir visuomeninis jud jimas (XIX a. antroji pus)*, Vilnius 1968.

Dr mos, J. Lebedžio, A. Zaborskait s bei L. Ginei io biografin s studijos apie žymius Lietuvos rašytojus, poetus bei dailininkus²¹.

Iš Lietuvos istorij dvidešimtame amžiuje lie ian i darb daugiausia, atrodo, yra atlikta ekonomin s istorijos srityje, kur pažym tini kiek ankstyvesni darbai apie Lietuvos industrializacij ir žem s k²², kartu su studijomis nagrin jan iomis valstie i bei darbininkijos temas²³. Socialin je-kult rin je bei intelektualin je XX amžiaus Lietuvos istorijoje, atrodo, daugiau yra atsiekta prisiminim bei rašt išleidime, nei ši sri i sintetiniame interpretavime, kas prie dabartini ideologini apribojim ir b t lauktina.

Nuo maždaug 1966 met ypa padažn jo spausdinimas Lietu vos istorijos šaltini , parinkt archyv , memuar bei žymesni veik j rinktini rašt , ar bendralaiki prisiminim apie žymesnius Lietuvos kult rai bei istorijai nusipelnusius asmenis. Šiam darbui atlikti yra leidžiamos trys veikal serijos. Pirmoji, Istorijos Instituto redaguojama, yra *Acta historica Lituanica* (leidykla Mintis), kurioje yra išleisti berods 8 tomai, tarpe j pažym tini pastaraisiais metais pasirod : *Kazimiero teisy nas* (1967); *Stakliški lobis* (1968); ir *Lietuvio kario žirgas* (1971). Antroji serija, pavadin ta *Lituanistine biblioteka*, yra leidžiama *Vagos* leidyklos. Joje, iki 1971 met , yra pasirod , berods 10 tom , tarp kuri pastaraisiais metais buvo išleisti: Mykolo Lietuvos, *Apie Totori , Lietuvi ir Maskv n papro ius* (1966); Jono Lasickio, *Apie žemai i , kit sarmat bei netikr krikš ioni dievus* (1969); J. Goštauto, *Ponas Teis jaitis* (1967); ir pagaliau *Lietuvos Metraš tis : Bychovco kronika* (1971), su vertinga R. Jaso žanga bei komentarais. Tre ioji serija yra jau m s anks iau min toji *Iš lietuvi kult ros istorijos*, kurioje šeštasis (1971 met) tomas pašv stas Lietuvos gyvenvie i bei sodyb studijoms, bei septintasis (1972 met) tomas nagrin ja Lietuvos spaudos ir spaustuvi istorij . ia reikt prid ti, kad ir MA Lietuvi kalbos ir literat ros institutas išleido istoriškai nau-

²¹ Vl. Dr ma, *Pranciškus Smuglevi ius*, Vilnius 1973; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963 ; V. Zabor skait , *Maironis*, Vilnius 1968 ; L. Gineit is, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius 1964, plg. ir to paties *Klasicizmo problema lietuvi literat roje*, Vilnius 1972.

²² M. Gregor auskas, *Taryb Lietuvos žem s kis 1940-1960*, Vilnius 1960 ; K. Meškauskas, *Taryb Lietuvos industrializavimas*, Vilnius, 1960 ; M. Meškauskien , *Ekonomin Lietuvos pad tis Pirmojo Pasaulinio karo išvakar se (1900-1913 m.)*, Vilnius 1963; J. Tamoši nas, *Lietuvos žem s kio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha)*, Vilnius 1974.

²³ Pavyzdžiui, Z. Bal evi ius, *Darbinink pad tis buržuazin je Lietu voje*, Vilnius 1960 ; K. Sur bl ys, *Taryb Lietuvos darbinink klas*, Vilnius 1965 ; S. Vansevi ius, *Lietuvos valstie i teisin pad tis buržuazijos valdymo metais*, Vilnius 1968.

ding , kaip antai Žemait s bei Janonio gyvenimus lie ian i archyvin medžiag ²⁴.

Nemaž istorin vert taip pat turi pastaruju laiku žymiai dažniau išleidžiami memuariniai leidiniai: bendralaiki prisiminimai, žymesni praeities žmoni , veik j , visuomeninink , k r j , jau daug kam nebepraeinami laišškai bei rašt rinktin s. Tiesa, daugmaž ši medžiaga yra vienu ar kitu b du « parinkta », ir kartais aiškiai nepilna. Ta iau net ir jos iš dalies išcenz ruotas²⁵, bet vis tik platesnis prieinamumas skaitan iai visuomenei bei Lietuvos kult ros tyrin tojams yra sveikintinas reiškinys. Tarpe šios r šies veikal pažym tini paskutiniu metu pasirod darbai²⁶.

Visi šie, ir kiti viršmin ti veikalai, mano nuomone, yra geri pavyzdžiai pozityvesni darb , parodan i k Lietuvos istorijos moksle galima ir tenykš iomis s lygomis nuveikti.

Iš ši , kad ir toli gražu savo skai iumi nepiln pavyzdži , galima spr sti, kad Lietuvos istorijos srityje ne tik išspausdint leidini skai ius, bet taip pat ir j mokslin vert yra pakilusi. Atrodyt , kad iki šiol m s tarpe gan pla iai paplitusios, labai jau pesimistiškai Lietuvos istorijos leidinius iš anapus vertinan ios nuomon s, pastaruju laikotarpiu vis daugiau ir daugiau nustoja galiojusios. Šiuolaikinius istorinius leidinius — aišku ne visus — tekt mano nuomone, apskritai vertinti pozityviau, nors, žinoma, ir ne be žymi kai kuriems iš j rezerv , lie ian i pirmoje eil je j metodologij .

Iš sovietin je spaudoje randam pareiškim atrodo, kad šiuo metu Lietuvos istorijos ankstyvesni — ir mums domesni laiko-

²⁴ LTSR MA, Lietuvi Kalbos ir Literat ros Institutas, *Julius Janonis*, (Serija *Literat ra ir kalba*, VIII tomas), Vilnius 1966; *Žemait*, (Serija *Literat ra ir kalba*, XII tomas), Vilnius 1972.

²⁵ Sovietin s cenz ros darbo pavyzdžiu galima patiekti V. Pietario, *Rinktiniai raštai*, pareng V. Kuzmickas, Vilnius 1973. Šio rinkinio recenzijoje recenzentas (A. Zalatorius, *Paukštis sklendo aplink t višk ...*, žr. *Pergal*, 1974 m. 4 nr., 164-168 psl.) cituoja leidinio pareng j , « aiškinant » Pietario istorinio romano *Algimantas* iš šio rinkinio išjungim « kaipo k rinio, tendencingai vaizduojan io XIII a. Lietuvos istorij ir priešingo taut draugyst s ir internacionalizmo id joms » (164 psl.). Iš Pietario kit grožini veikal bei jo laišk taip pat buvo iškarpyti « pasitaikantys nacionalistiniai ar net šovinistiniai elementai » (ten pat.).

²⁶ Kaip antai Andziulai io-Kaln no (1971); A. Ažukalnio (1968); Baranausko (1970, dvitomis); Basanavi iaus (1970) ; Dauguvie io (1967); Gruodžio (1965) ; Jauniaus (1972); G. Landsbergio-Žemkalnio (1972); Mykolai io-Putino (1959-1969, dešimttomis); Naujalio (1968); Petkevi ait s-Bit s (1966-1968, šešiatomis); Stanevi iaus (1967); St. Šimkaus (1967) ir Žemait s (1972) asmeniškai prisiminimai, laišškai, bendralaiki apie juos prisiminimai bei raštai.

tarpi — srityje yra dirbama prie Strykovskio bei Kojalavi \pm aus kronik ; Vytauto Didžiojo laišk ir archyv ; ir prie Antrojo Lietuvos Statuto išleidimo. Ar šie darbai kada dienos švies išvys, priklausys žymia dalimi ir nuo tuo metu egzistuojan ios ideologin s konjunkt ros. Ži rint dar tolimesn ateit galima numatyti, kad ir toliau didesnis d mesys bus skiriamas istorini šaltini , siauresni specializuot monografij leidimui, institucij bei visuo- men s problem aprašymams bei analizei. Taip pat galima numatyti ir tolimesn iš mokslinio taško verting Lietuvos istorijos klausimus apibendrinan i veikal nepritekli , kuris, kaip žinia, yra daugiau s lygojamas ne profesini kvalifikacij stoka, bet egzistuojaniais ideologiniais-metodologiniais varžtais.

Didžiausi pavojai istorijos mokslui bei jo leidiniams Lietuvoje, mano nuomone, slypi ne vien tik galimame ideologini varžt suveržime. Tolimesnei atei iai didel pavoj sudaro jau senokai pastebima mokslini j g balanso stoka Lietuvos istorijai svarbi problem nagrin jime. Kaip jau buvo min ta, tai surišta su labai mažu mokslinink skai umi, kuris darbuojasi prie ankstyv j , XIII-XVIII amžiaus Lietuvos istorijos tem bei problem .

Šiuo metu pažvelg š plat , bent šešis šimtme ius apimant laikotarp , rasime jame besidarbuojan ius tris, jau nebe pirmos jaunyst s, istorikus: Br. Dundul (g. 1909), P. Dundulien (g. 1910) ir J. Jurgin (g. 1909). Tarpe jaunesni j , kurie šioje srityje jau daugiau ar mažiau yra atsiek , dar rasime M. Ju (g. 1926), R. Jas (g. 1929) ir R. Varakausk (g. 1922). Be j gal tume pamin ti dar gal tris-keturis to paties laikotarpio klausimus nagrin - jan ius, kaip antai R. Bat r , I. Lukšait ir V. Raudeli n . Bet tai maždaug b t ir visi! Iš virš 150 mokslinink su moksliniais laipsniais, dirban i Lietuvoje istorijos mokslo srityje, tai tik saujel !

Priežas i šiam, Lietuvos istorijos mokslo vystymuisi ilgai- niui labai pavojingam reiškiniui paaiškinti, toli ieškoti nereikia. Tarpe j , man atrodo, yra trys pagrindin s. Pirma, tenykš io akademinio jaunimo nenoras sunkesn mis, žymiai daugiau pastang bei «disciplinos» reikalaujan iomis, ankstyvesni Lietuvos istorijos laikotarpi problemomis užsiimti. Tam ir daugiau kalb , ne tik vien svetim , bet dar ir senovini j variant , reikia mok ti. O kur dar paleografija bei diplomatika ? Be to, siekiant mokslininko karjeros tenykš iomis s lygomis, ir j bandant pagr sti leidini skai umi yra gan nat ralu krypti naujesni laik problem nagrin jim . Yra žinoma, kad naujesnius laikus lie- ius leidinius ir finansuoti yra lengviau, ir kad paklausa jiems yra žymiai didesn .

Be to, sovietin s sistemos s lygomis, kaip neseniai teny kš i istorijos mokslo vadov -administratori pakartotinai yra pareikšta, politiniai sprendimai bei direktyvos «iš viršaus » tiesiog prisako, ir tuo stumte stumia istorikus vis daugiau šiuolaikini — ideologine prasme vis aktualesni — problem nagrin jim ²⁷. domu pasteb ti, kad panaš s, nors žinoma gal mažiau su specifiškai ideologiniais, bet užtai žymiai daugiau su «turgaviet s » reikalavimais susij , svarstymai bei faktoriai veikia ir ne sovietin je akademine plotm je. Panaši reiškini bei polinki pastebima ir Amerikos, ir kit Vakar valstybi istorijos student tarpe —ta prasme ne tik sovietin s Lietuvos, bet ir amerikoniškose bei Vakar Europos aukštosiose mokyklose «dabartizmo» epidemija vis toliau tebesiple ia.

Ši koncentracija nauj j laik problem tyrin jime ilgainiui yra labai pavojinga, nes ji veda ir, atrodo, vis greit jan iu tempu toliau ves prie didel s stokos leidini nagrin jan i ankstyvesniusius Lietuvos istorijos laikotarpius.

Pastar j pusiausvyros stok mums, ia Vakaruose begyvenantiems, kaip tik kiek galima daugiau reikt bandyti atitaisyti. Kad tam tikslui ir darbui pakankamai medžiagos šaltini galima rasti, rodo kad ir L. K. M. Akademijos nari , istorik tyrin jimai bei jau išleisti darbai Vatikano archyvin s medžiagos pagrindu²⁸.

B. V. Ma iuka

University of Connecticut

(Užbaigta 1975 m. kovo m n.)

²⁷ V liausios instrukcijos Lietuvos (taip pat ir Estijos bei Latvijos) istorikams šiuo klausimu yra patiektos LTSR MA, Istorijos instituto direktoriaus, B. Vaitkevi ius, *Praeities ir dabarties problem sankryžose*, žr. *Tiesa*, 1974 m. sausio 13 d. Plg. ir B. J. Vaitkevi ius, J. J. Kakh., V. A. Steinger g, *Razvitie istori eskoj nauki v Pribaltike, Voprosy istorii*, 1974 m. 2 nr., 3-20 psl.

²⁸ Savo pad k autorius reiškia *University of Connecticut Research Foundation*, kurios finansin parama žymiu mastu palengvino surinkim medžiagos šiam straipsniui. Pats straipsnis yra koreguota ir kiek papildyta versij pranešimo, skaityto 1973 m. rugpi io m n. 31 d. IX-jame L. K. Mokslo Akademijos Suvažiavime, Bostone.

HISTORICAL PUBLICATIONS IN SOVIET LITHUANIA (1963 - 1973)

by
B. M. Ma uika

(Summary)

The paper attempts a brief overview and an evaluation of historical research and publication efforts in the field of Lithuanian history during the decade of c.1963—c.1973. A considerable increase in the number of trained, professionally employed, historians is noted, and the major directions of their research on Lithuanian history are presented. Also major publications in the field: monographs, historical series, published memoir-source materials, and most important journals are identified.

The sharp growth in research and publication of books and scholarly articles during the decade is explained by the continuing reverberations of the impact of post-Stalinist " thaw, " initiated in 1956, and in part, by the cumulative impact of the increase in output of an increasingly large number of historians, all focusing their efforts solely on various aspects of the history of Lithuania.

It is noted also, that serious disproportions in this scholarly activity have appeared by the mid-1970's. Available bibliographical data indicate, that over three-fifths of the scholarly publications in the field of Lithuanian history, during the decade under consideration, have been devoted to the 20th century historical topics, and that only about two-fifths were done on topics drawn from all other preceding periods of Lithuanian history, i.e., the 13th-19th centuries.

The long-term dangers in this disproportion are pointed out. The reasons for the rather unusual concentration of scholarly efforts are briefly analyzed and explained by the continuing political-ideological strictures placed on scholarly, and especially on publishing activity, and by the special conditions operating in Soviet Lithuania which influence the preparation and training of historians.